

UOT 330

Tükəzban Qurban qızı QASIMLI
“Naxçıvan” Universiteti, dissertant
tukazban.qasimli@mail.ru
ORCID NO: 0000-0002-5569-0227
10.30546/4.71.2023.115

PROQRAMLAŞDIRMA – DAYANIQLI İQTİSADI İNKİŞAFIN TƏMƏLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – ölkənin, onun regionlarının iqtisadi sisteminin inkişafında dayanıqlı inkişafın formalaşma proseslərinin müəyyənəşdirilməsi, o cümlədən davamlı iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsində proqramlaşdırmanın rolunun dəqiqləşdirilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası – müşahidə, qruplaşdırma, zəncirvari əlaqə metodlarından istifadə olunması.

Tədqiqatın nəticələri – proqramlaşdırma fəaliyyətinin mahiyyətinin sistemli şəkildə araşdırılması, onun ölkənin (regionun) iqtisadi inkişafının dayanıqlılığına təsir edən amil və komponentlərinin çoxvariantlı şəkilləndirilməsi, proqramlaşdırmanın obyektlərinin dayanıqlılıq üsulları bazasında seçiminin həyata keçirilməsi.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – proqramlaşdırma fəaliyyətinin üsul və vasitələrinin bazasında iqtisadi sistemin sahə və istiqamətləri üzrə tətbiq qaydaları və xüsusiyyətləri haqqında informasiyanın ümumiləşdirilməsi, proqramlaşdırmanın ayrı-ayrı əlamətlərinin vahid müstəvidə birləşdirilməsi əsasında araşdırılan problemə kompleks yanaşmanın təmin edilməsi.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ümumilikdə ölkə, o cümlədən onun regionları üzrə müxtəlif miqyaslı proqramlaşdırma tədbirlərinin hazırlanaraq istifadəyə verilməsi, Dövlət və digər proqram növlərinin təcrübədə tətbiqi, tədqiqat obyektlərinin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması şərtlə sistemli araşdırmaların aparılmasının mümkünlüyü.

Açar sözlər: *dayanıqlı inkişaf, proqramlaşdırma, iqtisadi sistem, proqramlaşdırma növləri, proqramlaşdırma miqyası, Azərbaycan Respublikası.*

Giriş

Hər bir ölkə xüsusi sosial-iqtisadi və digər inkişaf yönələri ilə dünya arenasında özünü nümayiş etdirməkdədir. Müvafiq proseslərin sistemlilik və komplekslik, öncədən düşünülmüş təmərkləşmə və regional (ölkəmiqyaslı) ixtisaslaşma, öz-xərcini ödəmə və özünümaliyyətləşdirmə, səmərəlilik və optimallıq, fəaliyyətin planlaşdırılması və ölkənin iqtisadi sisteminin irəliləməsi və yenilənməsinin proqramlaşdırılması, ahəngdar təkamül və digər prinsiplər əsasında araşdırılması ön-cül addımlardan hesab edilməkdədir.

Cəmiyyətin təkamülünü özündə əks etdirən çoxamilli tədqiqatlarda araşdırılan “mənzillər” fərqli situativ elementlərlə müşayiət olunması öz növbəsində öyrənilən obyektin məzmun “genişlənmələri” və “yayılmalarının” zənginliyinin dərəcəsinə və səviyyələrini yüksəltməkdədir.

Digər tərəfdən, insan toplumunun təkamülü və müxtəlif məsələlərdə transformasiyasının, daha yüksək mərhələlərə keçidinin təmin edilməsində çoxsaylı amillərin təsiri mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Təhsil səviyyəsindən yeni məhsulların mənimsənilməsi imkanlarındak, ərazi yerquruluşu amillərindən təbii ehtiyatların mövcudluğundak, işçi heyətinin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəldilməsindən digər aidiyyəti ilə fərqlənən amillərdə olan parametrlər dayanıqlı iqtisadi inkişafın formalaşdırılmasında öz təsirləri ilə seçilməkdədir.

İqtisadi təcrübədən aydın olur ki, iqtisadi sistemin təşkili üzərində həyata keçirilən mütəmadi işlər cari və perspektiv dövrləri əhatə etməkdədir. Məhs bu sırada digər iqtisadi alət, vasitə və mexanizmlərlə yanaşı proqramlaşdırma adlanan istiqamətin rolu və əhəmiyyəti danılmazdır.

Düzdür, müasir dövrdə proqramlaşdırma termininin məzmunu və istifadə yönərində areal baxı-

mından xeyli genişlənmələr baş versə də (məsələn, informatika sahəsində proqramların işlənilməsi riyaziyyat, fizika, astronomiya və digər dəqiq və onlardan törəmə elmləri üzrə proqramların hazırlanması və s.), məqalədə bizi maraqlandıran istiqamət ölkənin (regionun) inkişafının proqramlaşdırılması, müxtəlif səviyyəli, miqyaslı və orientasiyalı dövlət və digər mənsubiyyətlə fərqlənən proqramların hazırlanmasıdır.

Proqramlaşdırma – iqtisadi məzmun müstəvisində

Proqramlaşdırma – ölkənin iqtisadi sisteminin tanıtım elementlərindən hesab olunmaqdadır. Onun haqqında daha aydın təsəvvürün yaradılması məqsədilə aşağıdakı bəndlərin sistemli şəkildə yerləşdirilməsinə diqqət yetirmək məqsəduyğun olardı:

- ✓ öncədən müəyyən edilmiş məqsədlər, dəqiqləşdirilmiş strateji kurs və taktiki addımların nəzərə alınması ilə dəqiqləşdirilmiş və müşahidə altına alınması nəzərdə tutulan ardıcıl “hərəkətlər sistemini” özündə birləşdirməkdir;
- ✓ həmin hərəkətlər bəlli məqsədlərə nailolma “xəritələrini” ifadə etməkdir;
- ✓ fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsi üzrə müəyyən olunan inkişaf kurslarının mahiyyətini özündə ehtiva etməkdir;
- ✓ idarəetmə xarakteri ilə yanaşı tənzimləmə xüsusiyyətlərini də tərənnüm etdirmiş olur;
- ✓ mikro və makrosəviyyələrdə spesifik nəticələrin əldə olunmasına şərait yaratmaqdadır;
- ✓ iqtisadi sistemin fəaliyyətinə təşkilati-idarəetmə və riyazi-planlaşdırma (hesablama) yönlərindən qiymət vəmək imkanlarına malikdir və s. [2; 280-281].

Iqtisadi sistemin, onun sahə və iqtisamətlərinin fəaliyyəti və təkamül yönlərinin proqramlaşdırılması özü-özlüyündə kifayət qədər əhatəli və mürəkkəb proses hesab olunmaqdadır. Onun tam-mənəli “hasilə” gətirilməsi çoxsaylı amillərin vahid müstəvidə konfigurativ birləşməsi nəticəsində mümkün olmaqdadır. Belə ki, iqtisadi, sosial, davranış-psixoloji, mədəni-mənəvi, dini, milli və digər amillərin hər birinin fərdi şəkildə dəqiqləşdirilmiş, uyğun qiymətləndirmələr həyata keçirilmiş səviyyələrinin vahid sistemin “pay bölgüsündə” iştirak şəkli və həcmi bir sıra hallarda məzmunca kifayət qədər fərqli “mənzərələrin” yaranmasına gətirib çıxarmaqdadır. Məsələn, “sosial element – iqtisadi alət (mexanizm)” tandeminin tərəflərinin birgə, qarşılıqlı təsirlər nəzərə alınmaqla nəzərdən keçirilməsi əhalinin yaşam tərzində, işçi qüvvəsinin peşəkarlıq səviyyələrinin yüksəldilməsində, fərdlərin (və ya ailələrin) həyatına maliyyə və digər resursların təsir etməsində fərqli situasiyaların formalaşmasına gətirib çıxarmaqdadır.

Bəhs olunan element birləşməsi ilə yanaşı fərqli müstəvilərdə əksini tapan müstəvilərin birgə təmsil olunması da proqramlaşdırmada mümkündür. Belə ki, yeni istehsalların mənimsənilməsi üzrə nəzərə çarpan qarşılaşdırmalar sırasında “fərdlərin (digər istehsalların) tələbi – istehsal subyektlərinin istismara verilməsi” tarazlığı mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Bu faktla yanaşı proqramlaşdırmada aşağıdakılara da xüsusi diqqətin ayrılması zəruridir:

1) yeni, fəaliyyəti hər hansı tələbatın ödənilməsində bəlli əhəmiyyət kəsb edən subyektlərin istehsal həcmələrinin (hazır məhsul, yarımfabrikat, iş, xidmət, mallar və s. şəkildə olan) bir tərəfdən xammal-material bazasında uyğunlaşdırılması, digər tərəfdən isə “daxili istehlak – ixrac” müstəvisində optimal nisbətlərin qorunmasının təmin edilməsini ümdə vəzifə kimi nəzərdə tutmaqdadır;

2) yeni istehsalların yaradılması, yaxud artıq mövcud olanlarının imkanlarının genişləndirilməsi bu sahədə özünü ifadə edən çoxsaylı elementlərin (məsələn, məhsuldar qüvvələrin) intensiv və ekstensiv tərəqqilərinə səbəb olmaqdadır ki, bu da konkret halda əmək ehtiyatlarının (real işçi qüvvəsinin) ixtisas yiyələnməsi istiqamətləri üzrə mükəlləf olan təhsil ocaqlarının öhdəsinə vəzifələrin qoyulmasını tələb edir. Yaranan vəziyyətdə “istehsal subyektləri – ixtisaslara uyğun peşəkar işçi qüvvəsi” yönündə sistemli proqramlaşdırma işlərinə start verilməsini zəruriləşdirir;

3) hər hansı fəaliyyətlə məşğul olan işçinin sərf etdiyi əmək müqabilində (və ya malik olduğu əmlaka, icra etdiyi vasitəçilik, məsləhət və digər fəaliyyətlərə görə) əldə etdiyi gəlir həcmiminin müəyyən hissəsinin özünün sosial ehtiyaclarının qarşılınmasına yönəldilməsi proqramlaşdırmada artıq bir neçə amilin iştirakına diqqəti çəkməkdir. Bəhs etdiyimiz məsələdə nümunəvi marşrut

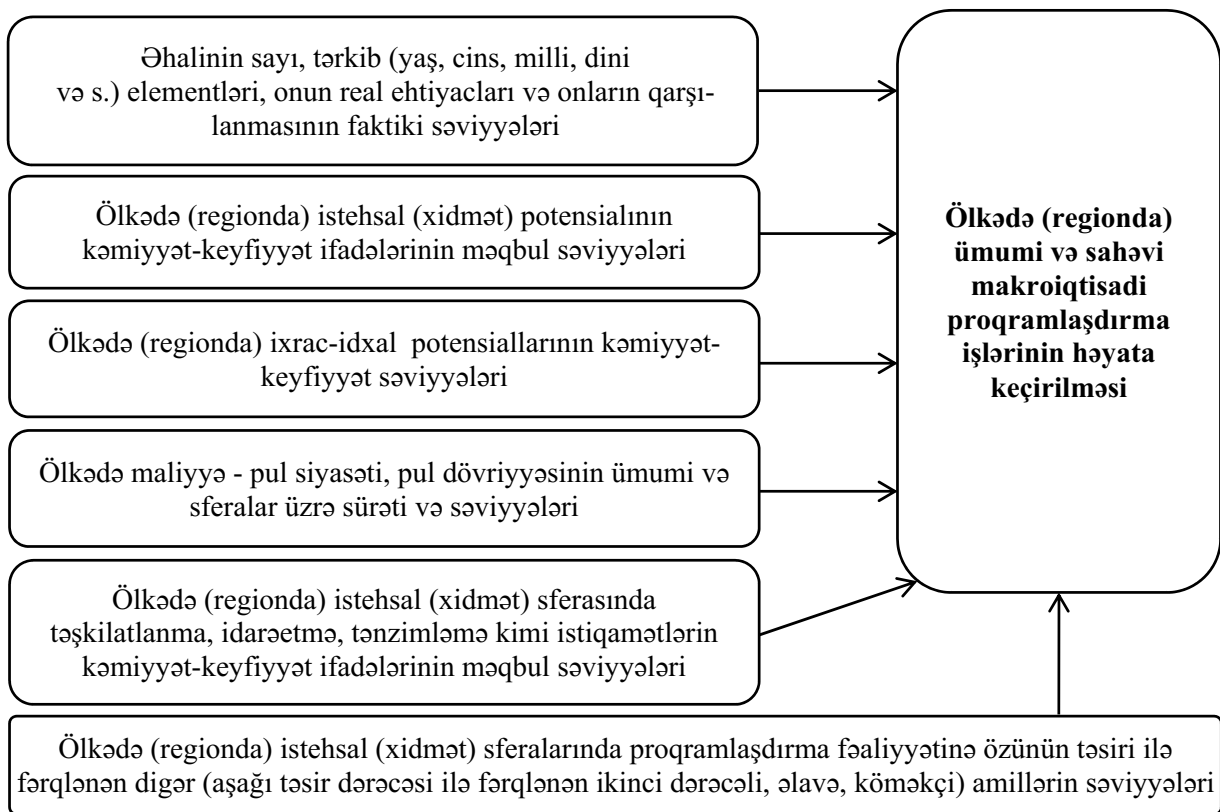
kimi “işçi qüvvəsi → faydalı əmək fəaliyyəti → gəlirin (əmək ödənişinin) əldə olunması → bu əsasda sosial ehtiyacların qarşılınması” qaydasında olan ardıcıl tamamlamadan istifadə oluna bilər və s.

Nəzərə alınmalıdır ki, “sosial ehtiyaclar” adı altında tək-cə ərzaq və geyim təyinatlı əmtəələr deyil, həm də mədəni-məişət, maarifləndirmə, asudə vaxtdan istifadə və s. istiqamətlər nəzərdə tutulmaqdadır. Beynəlxalq praktikada bəhs olunan məsələlərin öyrənilməsində Lorens ayrısı, Cinni əmsali və digər spesifik göstəricilərdən istifadə olunmaqdadır. Eyni zamanda yaddan çıxarmayaq ki, Azərbaycan timsalında iqtisadi proqramlaşdırma əməliyyatlarına müraciət olunduqda xüsusi riyazi-iqtisadi üsulların istifadəsi məqsədəuyğun hesab edilməkdədir.

İqtisadi proqramlaşdırma makromüstəvidə

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, iqtisadi proqramlaşdırma makro və mikro miqyaslarda həyata keçirilə bilər. Heç kimə sirr deyil ki, texniki vasitələrin həyatımıza daxil olması, onlardan texniki-texnoloji baxımdan istifadənin fərdlər səviyyəsinə enməsi, insanlara proqramlaşdırma və iqtisadi sahədə ixtisaslaşma yönlərində biliklərin aşılınması iqtisadi proqramlaşdırma fəaliyyətini mikro-səviyyədə əlçatan etmişdir.

Lakin müvafiq məqalədə bizi maraqlandıran mühüm məqamlardan biri kimi makromüstəvidə iqtisadi proqramlaşdırma fəaliyyəti və onun məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsidir. Bəhs olunan məsələlərin sistemli araşdırılması məqsədilə sxem 1-i nəzərdən keçirmək yerinə düşərdi.

Sxem 1. İqtisadi proqramlaşdırma fəaliyyətinə təsir edən amillər.

Mənbə: sxem müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Sxem 1-dən də görüldüyü kimi, iqtisadi proqramlaşdırmanın ilk obyektini (təsir amilini) ölkənin (və ya regionun) əhalisi, onun müxtəlif əlamətlər əsasında təsnifləşdirilməsi, faktiki tələbat ifadələri (fərdlər və ailələr üzrə) və onların tələbat normaları ilə qarşılaşdırılması təşkil etməkdədir. Burada tələbatın ərzaq və qeyri-ərzaq təyinatlı məhsullar arasında bölüşdürülməsi, qeyd olunan məcmuya xidmət və tariflərin əlavə olunması məsələnin ilk mərhələsini təşkil etməkdədir.

Bəhs olunan xüsusiyyətlərin təkmilləşdirmə və transformasiya fonunda, ən azı beşillik müddəti əhatə edən periodlar üzrə proqramlaşdırılması, fiskal siyasət imkanlarından yerli-yerində istifadə olunması, əhalinin tələbatının daha yüksək səviyyədə və vaxtlı-vaxtında ödənilməsi məqsədilə istehsal yerlərindən tutmuş reallaşdırma məkanlarındakı dəqiq şəkildə, ehtiyacların keyfiyyət-kəmiyyət ifadələri müəyyənləşdirilməklə proqramlaşdırılması bir çox məsələnin üzərində diqqətin təmərküzləşdirilməsini tələb edir ki, onlardan öncüllərini aşağıdakı kimi sadalamaq mümkündür:

- ✓ ölkənin (onun regionlarının) sosial-iqtisadi tərəqqisindən bəhs edən, hər biri beşillik zaman kəsiyini özünə tədqiqat obyektini kimi seçmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramları”;
- ✓ Konkret aidiyyəti ilə fərqlənən və hər hansı regionun perspektiv zaman kəsiyində hərəkət yönünə aydınlıq gətirən Dövlət Proqramları;
- ✓ İqtisadi sistemin konkret sahə və istiqamətlərinin bəlli zaman kəsiklərində inkişafını özünə məqsəd kimi seçmiş inkişaf proqramları (müvafiq proqramlar dövlət və ya yüksək strukturlar tərəfindən qəbul oluna bilər);
- ✓ Fərdi obyektlərə aidiyyəti ilə fərqlənən inkişaf proqramları (məsələn, taxılçılıq haqqında, neft-qaz sənayesinin inkişafını əks etdirmək məqsədini güdən proqramlar, konkret obyektini ifadə edən investisiya proqramları, digər daha aşağı səviyyəli proqramlar) və s. [10; 192].

Bəndlərin hər biri öz növbəsində yeni istehsal imkanlarının yaradılması və qiymətləndirilməsini, birbaşa insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasını, yaxud onların yaşayış əmin-amanlığını təmin edən sahə və istiqamətləri (ölkənin müdafiəsi ilə məşğul olan vahid və sahələr, əhalinin sağlamlıq, təhsil, mədəni və digər səviyyələrinə təsiri ilə seçilənlər) özündə birləşdirməkdədir.

Ölkənin və ya regionun inkişaf istiqamətlərinin proqramlaşdırılmasında istehsal (xidmət) potensialının cari və perspektiv qiymətləndirilməsi mühüm rol oynamaqdadır. Mövsüm-dəb, dad-tam, forma-məzmun və digər əlamətlər nəzərə alınmaqla icra olunan proqramlaşdırma özünün mü-rəkkəbliyini qorumaqdadır. Belə ki, bəhs olunan əlamətlərlə yanaşı aşağıdakı komponentlərin real və gələcək dövrlərə aidiyyəti ilə fərqlənən vəziyyətlərinə aydınlıq gətirə biləcək bir çox göstəricilər, fikrimizcə, proqramlaşdırma fəaliyyətində diqqətdən kənar qalmamalıdır. Onların sırasında:

- b) əhali sayı, onun yaş-cins qruplaşdırılması;
- c) əhalinin ölkənin və ya regionun əraziləri üzrə yerləşdirilməsi imkanları və yaşayış sıxlığı;
- d) istehsal subyektlərinin (xüsusilə də periferiyada) peşəkar kadrlarla təmin olunması;
- e) “işçi axını” göstəricilərinin səviyyələrinin aşağı salınması yönündə kompleks işlərin icrası;
- f) istehsalın təmərküzləşmə yonlarının müəyyənləşdirilməsində daxili imkanların tamamilə öz hesabına qarşılana bilməsi (məsələn, 2022-ci ildə Naxçıvan MR-də 412 adda məhsulun istehsalı mümkün olmuşdur ki, onlardan da 378 adda məhsulun istehsalı hesabına daxili tələbatın qarşılınması tamamilə yerli imkanlarla həyata keçirilməkdə idi), paralel olaraq ixrac potensialına nəzər salınması və müvafiq konfigurasiyalı qiymətləndirmə və təhlil işlərinin həyata keçirilməsi;
- g) sənaye sahəsində yeni məhsul istehsallarının sürətlə mənimsənilməsi, kənd təsərrüfatı sahəsində istifadə dövrüyyəsindən çıxmış torpaqların müxtəlif aqrotexniki tədbirlərin həyata keçirilməsi vasitəsilə hər il aktiv iqtisadi dövrüyyələrə qazandırılması, inşaat sferasında mütərəqqi üsulların mənimsənilməsi vasitəsilə aydın proqramlaşdırma fəaliyyətinə keçidin təmin edilməsi və s. [3; 91].

Ölkənin idxal-ixrac potensialının qiymətləndirilməsi proqramlaşdırma fəaliyyətində mühüm rol oynamaqdadır. Bəhs olunan yöndə proqramlaşdırma aşağıdakı istiqamətlərə diqqət yetirməlidir:

- 1) ilkin müşahidə materiallarının toplanılması;
- 2) ölkədə həmin məhsullara (işlərə, xidmətlərə, mallara) olan ehtiyacların dəqiqləşdirilməsi; region üzrə istehsal və xidmət növləri üzrə ixtisaslaşmanın səviyyəsi;
- 3) daxili tələbatın ödənilmə səviyyəsi;
- 4) bu əsasda istehsalın genişləndirilməsi imkanlarının qiymətləndirilməsi;
- 5) beynəlxalq regional müstəvidə həmin məhsullara olan tələbat əsasında ilk növbədə həmsərhəd ölkələrə ixrac əməliyyatlarının təşkili və s. [2; 217-218].

Proqramlaşdırma fəaliyyətinin mühüm obyektlərindən birini maliyyə - pul vəsaitlərindən istifadənin forma-məzmun ehtiyaclarının qarşılınması, xərclənmə yönləri üzrə qanunvericiliyə uyğunluq, icra olunan maliyyələşmə proseslərində milli və xarici valyutalardan istifadə nisbətlərinin maksimal dərəcədə gözlənilməsi, ölkədən xarici valyutada olan maliyyə vəsaitlərinin həcm minimumlaşdırılmasına gedilməsi kimi əməliyyatlar proqramlaşdırmada ayrı-ayrı istiqmətləri ifadə etməkdədir və fərdi qaydada ifadə olunmalıdır.

Maliyyə - pul vəsaitlərinin proqramlaşdırılmasında aşağıdakı bəndlərin nəzərə alınması vacibdir:

- 1) müvafiq sahə üzrə proqramlaşdırmanın mahiyyəti, prinsipləri və vəzifələri;
- 2) proqramlaşdırma proseslərində obyekt olaraq müəyyənləşdirilən maliyyə vəsaitlərinin ümumi həcmi və tərkibi;
- 3) maliyyə vəsaitlərinin təyinatı üzrə xərclənməsi həcmələri, onların əməliyyatlardakı artım dinamikası;
- 4) qoyuluşlar şəklində istifadə olunan maliyyə vəsaitləri portfellerinin təyinatı üzrə istifadəsinin kəmiyyət-keyfiyyət ifadələri və s. [6; 344].

Proqramlaşdırmanın icrasında gözlənilməli olan mühüm komponentlərdən birini də təşkilatlanma-tənzimləmə fəaliyyəti təşkil etməkdədir. İstehsal olunan məhsulun vizual, məzmun və digər xarakteristikalarının vahid şəkildə və məcmuda nəzərə alınması tədqiqat obyektini haqqında ilkin məlumatları sərgiləmiş olsa da, onun hüquqi-texniki və digər tənzimləmə imkanları proqramlaşdırma fəaliyyətində xüsusi şəkildə araşdırılmaqdadır.

Bəhs olunan yönələr üzrə icra olunan proqramlaşdırma fəaliyyətlərində təsir dərəcəsi kifayət qədər əhəmiyyətli olmayan, sonradan ortaya çıxmış əlavə amillərin təsirləri də mövcuddur ki, onların da müvafiq fəaliyyətin icrası zamanı bir çox “sahə-istiqamət” müstəvisində gözərdi edilməməsi daha yüksək nəticələrin əldə olunmasına şərait yarada bilər.

Nəticə

Məqalənin mövzusunda da aydın olduğu kimi, davamlı, dayanıqlı iqtisadi tərəqqi hər bir ölkənin timsalında mühüm əhəmiyyət kəsb edən və həlli hər zaman ön planda duran məsələlərdəndir.

Tədqiqatın çoxşaxəli şəkildə təşkil olunması, müxtəlif tədqiqat alətlərinin və mexanizmlərinin köməyinə müraciət olunması icra olunan işlərin əhəmiyyətini bir daha yüksək qiymətləndirməkdədir. Proqramlaşdırma fəaliyyətinin “üfuqi” və “şaqli” şəkildə həyata keçirilməsi onun əhatə dairələrilə şərtlənməkdədir. Bir tərəfdən sahələri əhatə edən proqramlaşdırma işlərinin icrası, digər tərəfdən isə fərdi fəaliyyət obyektlərinin uzunmüddətli fəaliyyətlərinə nizamlama - tənzimləmə mehanizmlərinin tətbiqi müvafiq fəaliyyətin istiqamətlər üzrə icrasının sistemliliyinə və kompleksliliyinə dəlalət etməkdədir.

Proqramlaşdırma fəaliyyəti zamanı qarşıya qoyulan məqsədlərdən asılı olaraq mütləq, nisbi və orta kəmiyyətlərin istifadə olunması qanunauyğun hal kimi qiymətləndirilməkdədir.

Proqramlaşdırmada illər üzrə alınan nəticələr görülən işlərin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməkdədir. Bu zaman bərabər və ya artan qaydada baş verən yenilənmələr proqramlaşdırma obyektinin xüsusiyyətlərini ifadə edən qaydalarla uyğunlaşdırılmalıdır.

Proqramlar bərabər zaman kəsiklərini əhatə etməklə yanaşı təkrarlanan xarakterlə də fərqlənə bilər. Yaxud, birdəfəlik şəkildə hazırlanan proqramlar nəticələri özünü bürüzə verdikdən sonra novbəti proqramlar üçün baza rolunu oynamaqdadır.

Proqramlaşdırmanın sfera əlaməti də mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Belə ki, istehsal sferası ilə yanaşı sosial, mədəni və digər sferalarda proqramlaşdırma fəaliyyəti də özünün aktualılığı ilə fərqlənməkdədir.

Proqramlaşdırma fəaliyyəti özünün idarəetmə - təşkilati xüsusiyyətlərilə də təzahür etməkdədir. Müvafiq proseslər idarəetmə prinsiplərini özündə birləşdirməklə yanaşı spesifik, uyğunlaşdırılmış təşkilati formaların tətbiqinə yol açmaqdadır. Sahə-fəaliyyət aidiyyatından asılı olaraq proqramlaşdırma fəaliyyətləri, onları ifadə edən kəmiyyət-keyfiyyət göstəriciləri də özünəməxsus şəkli

təmsil etməkdədir. Məsələn, istehsal sahələrindən fərqli olaraq xidmət və ya sosial sahələrdə icra olunan proqramlaşdırma işləri fərqli norma və normativlərlə xarakterizə olunmaqdadır.

Fikirlərin ümumiləşdirilməsi deməyə imkan verir ki, iqtisadi sistemi əhatə edən proqramlaşdırma fəaliyyəti dayanıqlı iqtisadi inkişafın təməl nöqtələrinə aydınlıq gətirməklə yanaşı onun aparıcı məqsədi olduğunu təsdiqləməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev H.B. və b. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: Nasir, 2002, 446s.
2. Atakişiyev M.C., Abbasov H.M., Abbasova N.M. Mikro və makroiqtisadiyyat. Bakı: Azər-nəşr, 2010, 508 s.
3. Bağırov M.S. Makroiqtisadi tarazlıq: problemlər, qiymətləndirmə və təhlil fəaliyyəti. Naxçıvan: Əcəmi, 2023, 216 s.
4. Bağırov M.S. Müəssisə vəsaitləri mühasibat uçotunda. *Monoqrafiya*. I kitab. Müəssisə əmlakı. Naxçıvan: Əcəmi, 2022, 280 s.
5. Bağırov M.S. Statistikanın təməl bilikləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2020, 525 s.
6. Böyük İqtisadi Ensiklopediya (akademik Z.Ə.Səmədzadənin ideya müəllifliyi və baş redaktorluğu ilə), IV cild, Bakı: Şərq-Qərb, 2012, 629 s.
7. Quliyev T.Ə. Menecmentin (idarəetmənin) əsasları. Bakı: Qərənfil. 2006, 591 s.
8. Hüseynov T.H. Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modeli: nəzəriyyə və praktika. Bakı: Elm, 2015, 466 s.
9. Mahmudov C.İ., Bağırsöylü H.Q. Sosial-iqtisadi inkişafın proqnozlaşdırılması. *Dərs vəsaiti*. Naxçıvan: Əcəmi, 2019, 264 s.
10. Niftullayev V.M. Sahibkarlığın əsasları. Bakı: Zaman, 2002, 618 s.

Тукезбан Курбан кызы Касымлы
Университет “Нахчыван”, диссертант
tukazban.qasimli@mail.ru
ORCID NO: 0000-0002-5569-0227

Программирование – одна из основ устойчивого экономического развития

Резюме

Цель исследования – определение процессов формирования устойчивого развития при переходах на более высшие уровни экономической системы в целом страны, а также ее регионов, о том числе уточнение роли программирования при обеспечении устойчивого экономического прогресса.

Методология исследования – использование таких методов как наблюдение группирование, цепные взаимоотношения.

Результаты исследования – системное исследование сущности деятельности по программированию, ее влияние на многовариантное инсценирование факторов и компонентов влияния на устойчивость экономического развития страны и ее регионов, проведение выбора программируемых объектов на базе способов устойчивости.

Прикладное значение исследования – обобщение информации об особенностях и правилах применения по отраслям и направлениям экономической системы на базе способов и средств деятельности по программированию, обеспечение комплексного подхода к исследуемой проблеме на основе соединения в единой плоскости различных свойств программирования.

Оригинальность и научная новизна исследования – разработка и передача в использование разномасштабных мероприятий по программированию как по стране в целом, так и

по ее регионам, применение на практике видов Государственных и других программ, возможность проведения системных исследований с условием учета особенностей исследовательских объектов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, программирование, экономическая система, виды программирования, масштабы программирования, Азербайджанская Республика.

Tukezban Gurban Gasimli
“Nakhchivan” University, dissertation student
tukazban.qasimli@mail.ru
ORCID NO: 0000-0002-5569-0227

Programming as one of the foundations of sustainable economic development

Summary

The purpose of the study is to identify the processes of formation of sustainable development in the dynamics of the economic system of the country, its regions, including clarifying the role of programming in ensuring sustainable economic progress.

The research methodology is the use of methods of observation, grouping, chain communication.

The results of the study are a systematic study of the essence of program activity, a multivariate formulation of its factors and components that affect the sustainability of the economic development of a country (region), the selection of programming objects based on sustainability methods.

The applied significance of the research is the generalization of information about the rules and features of the application by branches and directions of the economic system on the basis of methods and means of program activity, providing an integrated approach to the problem of study based on combining individual features of programming into a single plane

The originality and scientific novelty of the research is the possibility of conducting systematic research, provided that program activities of various scales are developed and implemented across the country as a whole, including by its regions, the introduction of state and other types of programs into practice, taking into account the features of the objects of research.

Key words: sustainable development, Programming, economic system, types of programming, scale of programming, Azerbaijan Republic.